

Надія Колошук

УДК 82.091/161.2

“МИ БІДНІ І СТРАШЕННО ГЛУПІ, АЛЕ МИ НЕ “МІЗЕРНІ АЗІЯТИ” ...”: УКРАЇНСЬКЕ І ЧУЖЕ У ЩОДЕННИКУ ЮРІЯ ЛУЦЬКОГО

Ідеться про головну проблемно-конфліктну лінію в мемуарній книжці Юрія Луцького “Роки сподівань і втрат. Щоденникові записи 1986–1999 років” – визначення українства в зіставленні з іншими народами; самовизначення себе як “космополіта” у протиставленні націоналістам, традиційно “патріотично” налаштованій еміграції, у відносинах із далекою батьківщиною та новою країною, що стала місцем не лише проживання, а й самореалізації. Вияв цих конфліктних опозицій у сповідальній книжці знаного й авторитетного в колах світової славістики вченого-українця дає можливість зробити висновки про ідентифікацію українців у XX ст.

Ключові слова: Юрій Луцький, щоденник, самоідентифікація, етнічний образ, імагологічна проблематика, патріотизм, космополітизм, опозиція Свій – Чужий.

Nadiya Koloshuk. “We are poor and terribly stupid, and yet we are not ‘miserable Asians’”: Ukrainian and alien in Yuriy Lutsky’s diary

The article deals with the major problems posed in Yuriy Lutsky’s memoirs “The years of expectations and losses. Diary notes, 1986–1999”, that is, with the self-definition of Ukrainians among other nations, the positioning of “cosmopolitans” in contrast with the nationalists and “patriotic” emigration, in relations with the distant motherland and with a new country which became not only the place of residence, but also the place of self-actualization. The analysis of these contentious oppositions allows for some substantial conclusions as to the self-identification of Ukrainians in the 20th century.

Key words: Yuriy Lutsky, diary, self-identification, ethnic image, imagological issues, patriotism, cosmopolitanism, opposition “own – alien”.

“Чужинець... <...> Це – симптом, який, власне, і робить “ми” проблематичним, а то й неможливим, чужинець починається тоді, коли виникає усвідомлення моєї відмінності, він закінчується тоді, коли ми всі визнаємо себе чужими, бунтуємо проти зв’язків і спільнот”.

Юлія Кристева

Мемуаристика – давній, але в кожній добі актуальний комплекс жанрів. Віднедавна українські літературознавці вивчають їх із неабияким зацікавленням. Про це свідчать дисертації молодих учених – Катерини Танчин (2005), Нелі Момот (2006), Анни Ільків (2008) та ін. Щойно з’явившись, мемуарні твори відомих авторів одразу ж привертають увагу дослідників передусім як матеріал для культурологічних, теоретико- і историко-літературних узагальнень [див.: 2]. З огляду на це третя частина мемуарної трилогії відомого українця із Торонто Юрія Луцького запрограмована на успіх, якого її автор був уповні свідомий: у щоденнику він неодноразово повторював, що має надію залишити по собі вагомий слід своїми мемуарами, ніж науковою працею, до якої ставився надто скептично (“Мій щоденник (хоч йому не рівнятися з Любченковим) – це найкраще, що я сотворив. Краще за всі мої “наукові” книжки” [11, 404]; “...нових,

справді оригінальних ідей у мене дуже мало. <...> Треба таки зосередитися на щоденникові. У ньому вся моя надія” [7, 423]; “Великим ученим я ніколи не був” [7, 451]; “Все-таки, може, трохи моєї пам’яті залишиться для давньої батьківщини?” [7, 461]; “...щоразу більше насолоджуюся своїми мемуарами і щоденником. Вони зовсім непогані. Може, я хочу дати початок новому дискурсові наших спогадів?” [7, 488]).

Щодо успіху цього щоденника автор мав-таки рацію. Р. Корогодський у передмові назвав виданий 2004 р. львівським видавництвом “Класика” третій мемуарний том Ю. Луцького (“Роки сподівань і втрат. Щоденникові записи 1986–1999 років”) “світоглядним документом у найширшому розумінні – тут і філософія, і розважання на геополітичні теми, і аксіологічна шкала найширшого діапазону” [4, 7]. Серед українських мемуарних книжок – “документів душі” критик дав цій книжці найвищу оцінку, зокрема, зазначивши, що основна тема щоденника – Україна, і постав цей заповітний твір останніх років Ю. Луцького саме тому, що Україна стала незалежною державою. Міркування із приводу цієї проблеми стали найпершим поштовхом до праці над рукописом.

Отже, найголовніша проблемна лінія в роздумах Ю. Луцького – самовизначення себе як українця-“космополіта” (суголосне визначенню Ю. Кристевої: “Космополіт, щасливий своїм буттям, приховує в мороці свого блукання стерте на порох походження. Воно незримо променіє в його спогадах, що складаються з амбівалентності та роздвоєних цінностей” [5, 51, 164-190]) у протиставленні націоналістам, традиційно “патріотично” налаштованій еміграції, у відносинах із далекою батьківщиною та новою країною, що стала не лише місцем проживання, а й місцем самореалізації, та визначення українства в зіставленні з іншими народами – близькими й дальшими сусідами, друзями й одвічними ворогами. Вивчення цих конфліктних опозицій як етноімагологічної проблематики в мемуарній книжці знаного й авторитетного в колах світової славістики вченого-українця і стало метою цієї розвідки.

Породжена новітньою філософією діалогу [див.: 1; 6; 15], сучасна етноімагологія – невід’ємна частина літературознавчих студій, оскільки література (зокрема мемуаристика, зосереджена на авторському самоаналізі) дає чимало матеріалу для аналізу образу Чужинця нарівні з образом Свого та образом Я. Автентичність має сенс лише у спільноті, бо особиста ідентичність базується на визнанні тих чи тих відмінностей у межах ширшої системи вартостей. Отже, указані філософські праці слугують методологічним підґрунтям нашого дослідження.

Крім передмов / післямов та коментарів (Вал. Шевчука, О. Забужко, Р. Корогодського, В. Неборака та ін.) до окремих частин мемуарної трилогії Ю. Луцького [див.: 3; 4; 9; 10; 11], про неї (власне, про останню, третю частину) уже з’явилася змістовна стаття Я. Поліщука в інтернетному litakcent’i [див.: 14] та перші рецензії, відгуки і принагідні згадки Анни Ільків (Харченко) [див.: 2; 16; 17], Ольги Лучук [див.: 7], учасників XII щорічної Фулбрайтівської конференції в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка 18-19 грудня 2009 р. (Є. Сверстюк, Л. Демська-Будзуляк, Л. Масенко, О. Лучук, Всеволод Любченко, Т. Лучук) та ін. Однак мемуарний текст, особливо такого інтелектуального рівня, потребує значно глибшого осмислення і становить собою практично безмежне поле для наукових досліджень, зокрема в етноімагологічному аспекті, адже самовизначення особистості, як твердить канадський філософ Чарльз Тейлор, можливе лише через зв’язок зі спільнотою і традицією [див.: 15]. Наразі говорити про дослідженість мемуарів Ю. Луцького не доводиться.

Щоденник Ю. Луцького варто зарахувати до жанрового різновиду щоденників-сповідей / підсумків (за класифікацією російського дослідника М. Михєєва) [див.: 13, 148-155]. Основний підсумок зроблено заздалегідь: книжка відкривається “Нарисом мого життя” [13, 9-43], де сформульовано самооцінку й головні засади авторської позиції в подальшому тексті власне щоденника. В останньому абзаці читаємо: “Які підсумки можна зробити? Назагал я маю багато щастя у житті, хоч були невдачі і болі. <...> Я намагався жити згідно зі своїми переконаннями, навіть тоді, коли вони не узгоджувалися з нормами української громади у діяспорі, до якої я себе не зачислявав. <...> Я завжди був гордий з мого українства і ніколи не заперечував його, лише уточнював. <...>” [13, 43].

Щодо уточнень, то вони суттєві й не раз ставали предметом незгоди автора з етнічно-національним оточенням (українською діаспорою в Америці та в Канаді), бо стосувалися бачення її майбутнього: Ю. Луцький виступав прихильником асиміляції діаспори або, як він сам сформулював, противником “українського гетта”: “Мої діти й онуки добрі і талановиті люди, вони виростили у зовсім іншому світі. Деколи вони мене критикували за те, що я не навчив їх української мови. Моя відповідь – можуть самі навчитися. Чому я цього не зробив, важко сказати. Були й ідеологічні причини – моя щира зневага до українського гетта...” [13, 42]. Він неодноразово декларує тезу про свій принциповий індивідуалізм: “На київському радіо вічні заклики – треба жити для України. Помилка! Передусім треба жити для себе, свого вдосконалення, потім треба жити для власної сім’ї, а щойно потім для країни, у якій живемо. Життя більше від вітчизни. Ось яка мудрість у мене наприкінці життя, та для кого вона?” [13, 193].

Твердячи про своє “роздвоєння” між двома світами – старої батьківщини та нової, автор не всюди переконливий і послідовний: на моментах суперечностей наголосив найперший його конфідент Р. Корогодський у своєрідно художній рефлексивній формі коментаря [див.: 3], він же завважив особливу – найвищу із можливих, які можна уявити в українській літературі, – міру авторської щирості, що викликала застороги й у нього самого, і в його адресанта. Коментатор цитує супровідного листа, з яким щоденник було надіслано в Україну незадовго до авторової смерті: “Може, прочитавши, Ти мене відречешся, бо я зовсім нагий і непристойний” [4, 8]. Щоправда, незвична для українського читача відвертість¹ стосується здебільшого інтимного боку авторового життя, що ж до громадянсько-суспільної позиції, то вона зумовлена становищем емігранта, який відчуває себе не вкоріненим у новому світі, утративши корені у старому: “...моє страждання – емігрантське, а я стараюсь емігрантом не бути. Можна силою волі вибороти “внутрішню свободу” навіть від батьківщини, бо вона тяжіє наді мною і не окрилює” [4, 192].

Позицію Ю. Луцького стосовно української еміграції було трактовано представниками цієї еміграції як позицію виразника ідей денационалізації (див. статті: “Ще до проблеми двох батьківщин”, “Де розходяться дороги”, “Канада – “за” і “проти”. Нотатки антиемігранта” та ін.: [8]). Його дратували закиди опонентів із цього приводу, бо він не хотів опускатися до того рівня дискусії, який йому нав’язували. Характеристики еміграції у щоденнику досить різкі: “...в українському світі тепер панує болото” [8, 189]; “Хай цей весь світ діяспори крутиться довкола своєї осі. Мене це не цікавить. Я до них не належу. На старість я хочу визначити своє місце – воно не в діяспорі. Там просто велике багно. Я належу до іншого світу – неукраїнського. Мені там краще”

¹ У цьому аспекті “Роки сподівань і втрат...” можна порівняти хіба що зі “Щоденником (1941–1945)” Аркадія Любченка, публікація якого стала науковою заслугою Ю. Луцького [див.: 12].

[8, 296]; “Я переконаний, що діаспора скінчена” [8, 376]; “...вся УВАН пахне гнилизною” [8, 388] тощо.

Ю. Луцький розумів місію еміграції інакше, ніж більшість його співвітчизників поза Україною, та й у ній самій. Цей мотив самовизначення повсякчас розвивається у щоденнику і становить одну зі стрижневих суперечностей авторської свідомості – основу “роздвоєння”: “Усвідомив собі, що не маю відчуття приналежності (*a sense of belonging*), таке характерне для іммігрантів. Не належу я ні до України, ні до Канади. Це, здається, ключ до мого ставлення до Англії. Але з того не треба робити трагедії, бо в неприналежності є також щось добре. Але в ній криється біль імміграції” [8, 420]. “Мої дві половини” вирізняються насамперед мовно: “Моя англomовна половина тільки трохи канадська, переважно ж вона англо-американська” [8, 161].

Про Канаду у щоденнику йдеться загалом мало (хоча зачіпаються окремі суспільно-політичні аспекти канадського життя, передусім проблема федерації, згадано деякі обставини наукового побуту тощо). Про Америку (тобто США, де Луцький довгий час працював як науковець, і культурну традицію північноамериканського континенту загалом) згадувано частіше, повсякчас із повагою, схваленням (навіть тоді, коли йдеться про агресію американської воєнщини, про війну в Іраку: “Треба визнати успіх американської техніки, проти якої не встоїть арабський фанатизм. <...> Американська перемога неминуча” [8, 122-123]), навіть захватом: “Тепер у світі є лише одна суперпотуга”, – про перемогу США в “холодній війні” та гонці озброєнь після розвалу СРСР [8, 125]. За винятком несхвальних відгуків про окремі вияви сучасної культури – постмодернізм, фемінізм, політкоректність тощо, які консервативний автор не годен сприймати відсторонено; у цих випадках його коментарі видають роздратування “вибриками демократії”: “Професори далі хворіють на лівизну. Всюди панує неомарксизм, фемінізм, деконструктивізм і мультикультурність. Усі ці гасла, на мою думку, творчо неплідні” [8, 136]; “прокляті феміністи” [8, 348], “...постмодернізм – це занепадницька теорія. <...> Нам його не треба” [8, 392]; “проповідники дурнуватої багатокультурності” [8, 228] та ін.

Головний підсумок зіставлення американського світу і світу залишеної батьківщини позбавлений будь-яких сентиментів, хоча й не без нотки сумніву та сум’яття: “Як все-таки тут вигідно жити!” [8, 105]; “Щасливий я в Канаді щодо побуту й праці, але думками я часто в Україні. Дай, Боже, подолати кризу!” [8, 203]; “...як мені тут добре живеться, яке все тут комфортабельне. Купити можна все, з’їсти все, що хочеш... Все матеріяльне доступне, а душа рветься кудись у безмір” [8, 461].

Ю. Луцький з юності опинився поза батьківщиною, тривале життя на чужині значною мірою віддалило його від співвітчизників: “...я пішов у чужий світ. Наші діти вже не українці... Я не зовсім асимілювався, але батьківщина моя тут” [8, 100]. Таке становище раз по раз викликає в автора гіркі зізнання про відчуження між ним і членами родини, які не знають рідної мови чоловіка / батька / діда й ніколи не прочитають його заповітного щоденника: “Яка віддаль між моїми дітьми і мною, особливо тепер, на старості” [8, 442]; “З онуками все спокійно, хоч, очевидно, важко з ними говорити. Дідо й внуки – це зовсім інша порода. Обмін словами – поверховий. <...> Я сказав, що радий, що мої діти і внуки – канадці з крові і кості. Моя віддаль до них більша, ніж у Мойри (дружина Ю. Луцького. – Н. К.), бо вона має спільну з ними мову. <...>. Так що мій щоденник зможуть читати тільки в Україні. <...> Всі вони (діти й онуки. – Н. К.) дуже хороші – тільки на віддалі. <...> Мій душевний світ нікому невідомий” [8, 455-457]. Однак у цьому він бачить і добрий бік: “Мої рідні, напевно б, не зрозуміли одвертості мого щоденника. Як добре, що мої

діти не читають по-українському. А я *таки* буду щирим і одвертим наперекір всім нашим патріотам. <...> Навіть якщо все це скигління невротика – хай люди почують. А що скажуть – мені не важливо, я буду вже відсутній (курсив мій. – Н. К.)” [8, 503].

Він свідомий і того, що екзистенційний закон відчуження стосується його так само, як будь-кого іншого: “Я переконаний, що в нашому житті національність і етнічність перешкоджають людині стати людиною. <...> А смерть – це справа людська, не національна” [8, 220]; “Зрештою, кожна людина умирає сама-одинок” [8, 284]. Попри інші визначення, цей щоденник варто назвати щоденником старості (“Думав багато над тим, що таке старість. Це нова мудрість, яку не можна пояснити молодшим” [8, 420]), його автор бачить світ перед відходом у вічність: “Я чимраз далі від жінки і дітей. Не тому, що вони неукраїнки. А тому, що вони жінки й інакше сприймають світ. <...> Але віддаль збільшується. Зрештою – людина помирає сама!” [8, 361].

Поза тим мислення і світобачення автора виразно україноцентричне. Хоч би про яку з важливих у світі подій йшлося у щоденнику, мотив аналізу той самий: для України це означає те й оте. Відбулися вибори президента у США (вибрали демократа Клінтона): “...я не міг не подумати, що найвищий час, щоб... усунути у виборах на Україні комуністичну <...> партію” [8, 223]. У Чечні криваві бої: “Росіяни показують свою справжню природу. <...> Однак це може вийти на користь Україні” [8, 226]. У канадських виборах добре себе показала комп’ютерна технологія: “Коли така техніка дійде до України?” [8, 249]. Чеченці можуть довести до поразки Єльцина у виборах: “Від них багато залежить і для України” [8, 317]. Єльцин виграв вибори – “добре для Росії і для України” [8, 348]. Криза в Москві триває: “Цікаво, який вплив це матиме на Україну?” [8, 427]. НАТО зазнає поразки в Югославії: “Це не вийде на користь Україні” [8, 451]. “Все таки НАТО перемогло... <...> Який буде вплив цього на Україну і Росію? Чи наверне це Україну трохи до Заходу?” [8, 455] тощо.

Зрештою, навіть в особистих міркуваннях автор виходить з єдиної “осі координат” з Україною в центрі і, хоч би про що йшлося, має на увазі головне: “Якщо Україна вдержиться...” [8, 208], – тобто якщо відбудеться незалежна українська держава. Від цього, виявляється, залежать і самопочуття, і всі індивідуальні плани на майбутнє: “У мене хандра і самота. Може, це реакція на події в Україні. <...> Я не емігрант і чекатиму далі – на справжню незалежність” [8, 143]; “Надійшов однак вирішальний час – або-або. Або реформи і Європа, або далі балакання і розвал. Невже у нас немає розуму, щоб це зрозуміти?” [8, 222]; “Людям, не ознайомленим із західним екзистенціальним побутом, я можу видаватися просто як скигль. Та це не так. До певної міри причиною мого рішення є моя нетерпеливість щодо України, яка мені осточортіла. <...> Так що з одного боку розчарування Україною, а з іншого – цілковитий застій у моїх видавничих проєктах” [8, 236]; “Хотів би щось по собі залишити в Україні. Бо я духом там, не тут” [8, 462].

Водночас ставлення мемуариста до одноплемінників, м’яко кажучи, доволі скептичне (“...нехай почують мій скептичний коментар на Україні” [8, 141]), перевагу в усьому, починаючи з характерних дрібниць побуту, він віддає Заходові або навіть найближчим сусідам українців: “Україна завжди позаду всіх, навіть Росії” [8, 221]; “Типова українська розхристаність і сентиментальність. Люди не вміють діяти по-діловому. <...> Грубе недбальство. І як такі люди збудують державу?” [8, 252]; “Намагаюся зрозуміти, чому українці так багато святкують, ходять на різні збори. Завжди у них якісь ювілеї, річниці, фестивалі, свята і публічні збіговища. Я того дуже не люблю (не тільки через свої фобії), а й тому, що на Заході таких звичаїв немає” [8, 272]; “Переглядаючи каталог

книжок з України, я побачив скільки там друкують барахла, зокрема з діаспори. Взагалі бачимо якусь оргію плюгавства, глупоти і самохвальства. Аж соромно ставати... у шерех такої літератури” [8, 361]. Висновки невтішні, і автор не намагається підсолодити пілюлю після своїх скептичних обсервацій: “В Україні далі хаос” [8, 310]; “Важко вірити, що в Україні щось може закінчитися успіхом” [8, 360].

У своїх геополітичних міркуваннях і самоаналізі автор щоденника неодноразово повертається до спроб визначити притаманні українству ментальні риси та спосіб життя і здебільшого бачить негативне, критикує та сумнівається в тому, що найближчим часом Україна зміниться на краще: “Але, як звичайно, хохли, мабуть, прозивають!” [8, 385]. Будь-яка згадка про українські реалії чи ментальність повсякчас викликає різку критику: “...все сьогодні в Києві залежить від знайомств. Блат і мафія торжествують” [8, 174]; “Там хаос не тільки у політиці, а й у літературі і культурі. <...> Зрештою, там, як завжди, багато свинства” [8, 410]; “...бачимо справжнє фіаско українського недбальства і шарлатанства. <...> От які ми всі (і тут, і там (тобто в українській діаспорі та в материковій Україні. – Н. К.)) недолугі і гохштаплери. Коли придуть чесні та розумні люди, а не чічікови і хлестакови?” [8, 466]. Незрідка натрапляємо й на безцеремонно різкі вислови: “От “прогавили” реформи, хахли!” [8, 175]; “...таки наші хахли розвалють молоду державу?” [8, 216]; “...наш дурний парламент буде, напевно, старатися блокувати реформи. <...> Щоби тільки хахли не обісралися” [8, 221]; “Не буду членом цього кодла” [8, 404] тощо.

На тлі інтенсивних роздумів про Україну як культурно-історичний феномен і як власну ідентичність скромними виглядають враження від подорожі в реальну Україну 1992 р., “у такі непевні часи” [8, 169]. Вони накладаються на спогад про першу “подорож до Ітаки” 1964 р. [8, 169]. Загалом же друга подорож названа “дуже успішною” [8, 170], однак автор занотовує переважно прикрі враження, хоча намагається врахувати і “плюси”: “Всюди неділовитість і балаган. <...> Домінує стара советська структура. <...> Недбальство і корупція” [8, 170]. І хоч у підсумку “відчув я глибоку втрату. Тепер я ще більше, як був, – людини без батьківщини” [8, 171], він і далі ідентифікує себе з Україною: “Аеропорти у Франкфурті і у Києві – це небо і земля. Як довго ще треба *нам* чекати на пристойний аеропорт? (Курсив мій. – Н. К.)” [8, 173].

У його самокритики, як правило, існує певна межа: критикуючи себе, спільноту, з якою суб’єкт ототожнюється, намагається дати пояснення негативним рисам, складаючи вину за них на ближніх. В українському менталітеті найперший ворог, звичайно ж, сусід. Отже, особливий стрижень опозиційних оцінок у щоденнику Ю. Луцького – стосунки України й Росії. Автор покладає провину за труднощі української молоді держави на колоніальний спадок: “Треба нових людей з ідеями. Де їх взяти? Ось трагедія українського проводу. Ми завжди позаду, за Москвою, яка вела нас сторіччями” [8, 191]; “Знову “солом’яний вогонь” типово український феномен, після якого залишається тільки попіл. Чому це так? Бо триста років люди в Україні не мали справжньої ініціативи, а тільки слухали Москви” [8, 310]; “Коріння української глупоти – у нашій під’яремності” [8, 404]. Але він не знімає провини й із самих українців – у минулому й сучасності: “Ми самі в усьому винні. Не наші воріженьки, а самі малороси. <...> Адже дух рабства живий досі” [8, 67]; “Замість того, щоб виходити в широкий світ, ми замикаємося у власному домі. Як нам далеко до Європи і до всього позанаціонального! <...> Які ми бідні, у нас мало цікавого для читання. Легко зрозуміти русифікацію. Нема на що опертися, хіба що 20-ті роки... Немає нічого нового, свіжого” [8, 83]; “Не заслужили ми собі на державу!” [8, 455]. Тут автор досить однозначний і послідовний: Росія компрометує себе

імперською політикою, а Україна дедалі перебуває під загрозою колонізації. Звільнитися від цієї загрози зможуть лише ті, хто втілюватиме нову, незалежну свідомість українства – вона поступово, але дуже повільно зростає: “Ми бідні і страшенно гупі, але ми не “мізерні азіяти”, як писав Панько Куліш” [8, 498].

Окремо вирізняється лінія аналізу геополітичних перспектив для Росії й України, хоча правило “щоб погане для мого ворога, те добре для мене” й дає себе відчутти в авторських обсерваціях та особливо в аналізі сучасної геополітики (“Якщо все закінчиться добре – повною поразкою Слободана (Мілошевича – лідера Сербії. – Н. К.) – то це може мати добрий вплив на Україну і злий на Росію” [8, 454]), це аж ніяк не тотожне русофобії. Щоправда, й особливої приязні до сусідів не відчутно, зокрема, автор постійно наголошує на імперському складнику в російській культурі та історичній свідомості: “...жаль мені тих дурних росіян. Коли вони навчаться бути людьми, а не імперіялістами?” [8, 366]; “Невже ці москалі ніколи нічого не навчаться? Подекуди вони дурніші від нас” [8, 382].

Порівняння українців і росіян саме в цьому аспекті слугує підставою для обережного оптимізму щодо переваги України: “Мені ж совети не полоскали мізків, як йому (Ю. Шереху-Шевельову. – Н. К.). Я маю зовсім інакше наставлення до Росії, як він. Вона збанкрутувала і ніщо їй не допоможе. Навіть Зюганов. А Україна таки вдержиться” [8, 326]. Усе-таки автор намагається бути об’єктивним у своїх оцінках російського впливу, у відгуках про російську культуру: “...бачу, що росіяни – інакші люди від нас” [8, 396]. По-справжньому об’єктивний філолог-науковець дає себе знати, наприклад, у відгуку про Чехова (у зв’язку з американським кінофільмом за п’єсою “Дядя Ваня”): “У Чехова глибока людяність, у Нью-Йорку – розперезане варварство. От що дає справжня велика література, якої у нас, українців, так мало” [8, 248]; про Гоголя (у зв’язку із завершенням власної книжки про класика): “Учора читав Розанова, який ненавидить Гоголя. Так само інші росіяни, бо він був для них чужинець. Тільки щоби не перетягнути струни і не зробити з нього українця, яким він також не був. Цікаво, що він називав себе “хохлою” [8, 346].

Авторське ставлення до представників інших націй часом навіть нетерпиме. Він не боїться робити ризиковані й далекі від політкоректності заяви: “Я завжди не терпів французів і був за відокремлення Квебеку” [8, 98]; “У деякому розумінні я расист, то правда” [8, 104]. Це не означає, що розуміти подібні вислови треба буквально й тут же ловити автора на слові. Адже найодіозніші в його очах – українці, які сповідують фашистську ідеологію чи навіть радикальний націоналізм: “Український фашизм, користаючи з гласности, підносить свою голову. Це мене трохи лякає. Невже знову агресивні молоді люди (а таких у Галичині напевно є багато) переймуть національний провід? Було б дуже зле, якби таке сталося. Як нам далеко до Європи і до справжньої демократії! Як легко повторювати ідеологію комсомолу і Hitler Jugend! З такою бандерівською Україною я не хочу мати нічого спільного” [8, 105].

Загалом “бандерівщина” виступає синонімом шовінізму, що веде до небезпеки національної обмеженості та, зрештою, виродження. Про це автор зробив слушні застереження у статті “Гей, там на горі січ іде” (1990–1991) [див.: 8, 126–130, 382], яка ввійшла й до щоденника [8, 83–88]. У ньому знаходять місце розлогіші й різноманітніші обсервації сучасного українства: “Прочитав статтю у “Дзвоні” про українців у Лондоні. Боже! Як добре, що я не там. Це ж чиста бандерівщина розпанюшилася на всі усюди. Самі лише згадки про синьо-жовтий тризуб! Яке жахливе убозтво. І то напевно збудують там ще один храм-срам. Мав рацію Неру, коли сказав, що націоналіст – це так, як людина хвора на рака. Не може думати про ніщо інше. Всі вони хворі люди” [8, 420]. Висновок,

як бачимо, не змінився. Про майбутнє патріотично налаштованої української діаспори думка впродовж усього періоду записів нищівно зневажлива: “Як я ненавиджу все це наше народництво! А воно якраз тепер усе більше процвітає. Це вічне співання пісень, танцювання, захоплення солов’їною мовою і Шевченком, це безнастанне бринькання на бандурі – яке це все глупе і обмежене!” [8, 82]; “...роль українців тут закінчена. Це сталося з моменту відродження України. Наші архіви тут треба передати людям і установам на Україні” [8, 110]; “Це страшне багно” [8, 370] тощо.

У щоденнику чимало побіжних оцінок та визначень іншим націям чи державам – полякам і росіянам (як авторське кредо звучать слова: “Полонофілом я був завжди, а русофобом ніколи” [8, 231]), Білорусі й Казахстану (“Казахстан більше сміливий, як Україна. <...> Навіть Білорусь проголосувала за незалежність” [8, 141]), грузинам (“Грузин відмовився бути яничаром” [8, 121]) і чеченцям (“...чеченці – завзятий народ” [8, 226]; “Весь світ дивується з чеченців” [8, 228]), англійцям і канадцям, американцям (“Американці так наче забули про В’єтнам...” [8, 105]) та арабам (“Ті нещасні араби (Близького Сходу. – Н. К.) все ще живуть у середньовіччі” [8, 105]) – щоразу в зіставленні зі співвітчизниками, здебільшого не на їхню користь. За цими оцінками й зіставленнями відчутне болісне авторове переживання українських комплексів, страхів і багатовікових принижень (“Дивлюся на телевізію – весна балтійських народів, і очам своїм не вірю. Що може дати масовий спротив народу проти Москви! І в порівнянні – яка слабка Україна!” [8, 63]). А також побоювання, що при завищених оцінках чи сподіваннях на майбутнє України доведеться вкотре пережити гірке розчарування. Краще вже сподіватися гіршого (“сподіване не справдиться, а несподіване завжди заскочить” – один із лейтмотивів щоденника [8, 350, 370, 405, 475]).

Гіршим від України втіленням вікової відсталості від цивілізованого світу в авторській свідомості є так званий “третій світ” – африканці, індіанці, азіати. І саме тут виринають атавістичні вияви “моєї старої слов’янської нетолерантності”, хоч автор свідомий того, що далекий у цих виявах від бажаної “англо-саксонської холоднокривності” [8, 142]: “Органічно не можу стерпіти людей, які зі мною не погоджуються, навіть якщо ті люди – мої діти. Для моїх доньок-канадок усе індіанське – святе. Індіанців не можна критикувати, а я їх хочу і буду далі критикувати” [8, 142]; “Ми ж не африканці” [8, 324]. Цитата із П. Куліша про “азіята мізерного” зустрічається у щоденнику двічі [8, 363, 498], усе з тим самим зневажливим відтінком щодо азіатів.

Водночас із особливою чутливістю автор обсервує у своєму оточенні вияви антисемітизму, які викликають у нього гостре неприйняття. Він навіть схильний бачити антисемітизм однією із ментальних хвороб пересічного українця: “Це типовий український антисеміт, який всюди бачить ворогів України – жидів” [8, 185]. У щоденнику А. Любченка Луцького особливо відштовхує саме антисемітизм [8, 244, 403, 463, 482].

Отже, загалом авторові щоденника притаманне прагнення до відкритості, самокритичність, здатність урахувувати й залучати інший досвід, тяжіння до засад рівноправності, повага до Іншого – основні засади авторського самоаналізу у щоденнику Ю. Луцького. Позиція суб’єкта в цій книжці може розглядатися як чутливий індикатор соціокультурних настроїв сучасного світу, особливо настроїв сучасних українців. Далеко не в усьому вона втілює ідеально моральну позицію – радше тривоги та невпевненість, комплекси й роздвоєння між привабливим, але внутрішньо недосяжним Заходом та залишеною, занедбаною батьківщиною, яку б хотілося бачити в колі цивілізованих країн, однак для себе обрано позицію стороннього обсерватора.

Визначення українства в зіставленні з іншими народами; самовизначення себе як “космополіта” у протиставленні націоналістам, традиційно “патріотично” налаштованій еміграції, у стосунках із далекою батьківщиною та новою країною, що стала місцем не лише проживання, а й самореалізації, – вияв цих конфліктних опозицій у сповідальній книжці знаного й авторитетного в колах світової славістики вченого-українця надає можливості зробити висновки про ідентифікацію українців напередодні ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Габєрмас Ю.* Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Пер. з нім. А. Дахній; наук. ред. Б. Поляруш. – Львів: Астролябія, 2006. – 416 с.
2. *Ільків А.* Жанр щоденника в українській літературі II половини ХХ – початку ХХІ століть: Автореф. дис.... канд. філол. наук. – Ів.-Франківськ, 2008. – 20 с.
3. [*Корогодський Р.*] Автопортрет незнайомого Юрія Луцького, що був відтворений після смерті Майстра, з коментарем і діалогом архівіста Романа Корогодського // *Луцький Ю.* З двох світів: Публіцистика. Естетика. Історіософія. – К.: Гелікон, 2002. – С. 241-370.
4. *Корогодський Р.* Читаючи щоденник... // *Луцький Ю.* Роки сподівань і втрат: Щоденникові записи 1986-1999 років. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2004. – С. 7-8.
5. *Кристева Ю.* Самі собі чужі / Пер. з фр. З. Борисюк. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 262 с.
6. *Левінас Е.* Між нами. Дослідження думки-про-іншого / Пер. з фр.; передм. К. Сігов. – К.: Дух і Літера: Задруга, 1999. – 312 с. – (Б-ка ХХІ ст.).
7. *Лучук О.* Постать Юрія Луцького крізь призму його епістолярію // *Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол.* – 2008. – Вип. 44, Ч. 2. – С. 151-162.
8. *Луцький Ю.* З двох світів. Публіцистика. Естетика. Історіософія (Вступ. ст., упоряд., післям. Р. Корогодського). – К.: Гелікон, 2002. – 400 с.
9. *Луцький Ю.* На перехресті: Док.-худ. вид. / Передм. В. Шевчука; післям. О. Забужко; відп. ред. М. Рябчук; худож. оформ. М. Кумановського. – Луцьк: Ініціал, 1999. – 160 с.
10. *Луцький Ю.* На сторожі. Друга частина споминів Юрія Луцького: Док.-худ. вид. / Ред. М. Рябчук. – К.: Критика, 2000. – 112 с.
11. *Луцький Ю.* Роки сподівань і втрат: Щоденникові записи 1986-1999 років / Ред. М. Прихода; адаптація В. Неборака. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2004. – 516 с.
12. [*Любченко А.*] Щоденник Аркадія Любченка (1941-1945) / Упоряд. Ю. Луцький. – Львів; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коця, 1999. – 383 с.
13. *Михеев М.* Дневник как эго-текст (Россия, XIX-XX). – М.: Водолей Publishers, 2007. – 264 с.
14. *Поліщук Я.* Родинна історія про “добру людину” [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2009/09/08/godynna-istorija-pro-dobru-ljudynu.html> (09.07.2010).
15. *Тейлор Ч.* Етика автентичності / Пер. з англ. і заг. ред. А. Васильченко; літ. ред. П. Кравчук; наук. ред. К. Сігов. – К.: Дух і літера, 2002. – 128 с.
16. *Харченко А.* Проблема україноцентризму крізь призму антиномії “націоналізм – космополітизм” (на матеріалі щоденників Юрія Луцького) // *Вісник Прикарпат. нац. ун-ту. Філологія.* Вип. IX-X (2004-2005). – Ів.-Франківськ: Плай, 2005. – С. 443-450.
17. *Харченко А.* Трансатлантична історія Юрія Луцького // *Кальміус.* – 2005. – № 3. – С. 138-141.

Отримано 13 травня 2013 р.

м. Луцьк

